

Kad svinje polete u nebo

Kad su ovoga ljeta početkom kolovoza novinske portale preplavile slike ralica na ulicama njemačkoga grada Reutlingena, mogli smo pomisliti da je frazem *wenn es im Sommer schneit* (doslovno: kad ljeti pada snijeg) otišao u ropotarnicu povijesti. Iako su na slikama bili zimski prizori, nije bila riječ o snježnim uvjetima, nego o obilnoj tuči koja je prekrila grad s tridesetak centimetara leda, pa su gradske vlasti stavile u pogon ralice koje se inače upotrebljavaju za čišćenje snijega.



Ta nas je situacija nagnala da pogledamo kako se u hrvatskoj frazeologiji izražava nemogućnost da se što dogodi i već na prvi pogled možemo zaključiti da se frazemi navedenoga koncepta (npr. *kad na vrbi rodi grožđe, na Sveto Nigdarjevo, makar padale sjekire, u limburgu mjesecu...*) zasnivaju na retoričkoj figuri – adinatonu. Općepoznato je da su mnogi frazemi nastali na temelju stilskih figura (metafore, metonimije, sinegdohe, poredbe, hiperbole i sl.) koje su se ustalile u govoru, postale općeprihvaćene i vrlo česte te kao sveza riječi postale dio

rečeničnoga ustrojstva (usp. Ana Vasung. 2014. Adinaton u animalističkoj frazeologiji. *Životinje u frazeološkom ruhu*. 475–482). Adinaton je figura diskursa (prema grčkom *ἀδύνατον* 'ono što je nemoguće'), a prema *Hrvatskoj enciklopediji* definira se kao oblik perifraze u kojemu se pojmovna nemogućnost izražava prirodnom nemogućnošću. Za adinaton se još upotrebljavaju nazivi *impossibilia* i *adynata*. Krešimir Bagić u *Rječniku stilskih figura* (2012.) adinaton opisuje kao argumentacijski topos za kojim se poseže kad se kani naglasiti i izrazito afektivno podcrtati nemogućnost da se što dogodi, a smatra da ga se može promatrati i kao hiperbolu u ekstremu jer povezuje neshvatljive i proturječne činjenice te proizvodi nemoguće i posve nadrealne slike. Jedan od najpoznatijih i najcitiranijih primjera adinatona biblijska je poslovice *Lakše će deva proći kroz ušicu igle nego bogataš ući u kraljevstvo Božje.*, koju izgovara Isus komentirajući život bogataša (Mt 19, 23–24; Mk 10, 25; Lk 18, 25), pri čemu se zanemaruje mogućnost da je riječ o pogreškama u prijevodu, odnosno da je umjesto grčke riječi *kamilos* ('debelo uže', tj. uže kojim su se privezivali brodovi) upotrijebljena grčka riječ *kamelos* ('deva') jer aramejska riječ *gamla* označuje i devu i uže. (Maja Opašić. 2022. *Od Adama i Eve do sudnjeg dana*:

o hrvatskim biblijskim frazemima, poslovicama i izrekama.) Pod utjecajem navedene poslovice nastao je hrvatski frazem *provući se kroz ušicu igle* ili *provući se kroz iglenu ušicu*, koji se upotrebljava u značenju ‘jedva (teškom mukom) ostvariti uspjeh, postići što uz velike napore (naprezanja), ostvariti štogod gotovo nemoguće’, koji pobija adinatonske pretpostavke.

Leteće životinje

Frazemi koji su zasnovani na adinatonu obično nose frazeološko značenje ‘nikad’ i upućuju na to da se neki događaj ili neka situacija ne mogu ostvariti jer ovisе o drugome događaju ili situaciji koji se nikako ne mogu ostvariti. U frazemima koji su zasnovani na adinatonu temeljnoga značenja ‘nikad’ možemo razlikovati nekoliko skupina u kojima se kao nosive sastavnice pojavljuju uglavnom zoonimi, fitonimi, imena nepostojećih blagdana i praznika te nazivi dana u tjednu. U ovome prilogu osvrnut ćemo se samo na zoonimne i fitonimne frazemske adinatone.

Pojava frazeologizacije adinatonskih izraza nije samo hrvatska specifičnost, nego je zabilježena i u mnogim svjetskim jezicima. Najslikovitiju skupinu svakako čine frazemi sa zoonimnim sastavnicama, u kojima se različitim životinjama pripisuju nemoguće ili nesvojstvene osobine ili sposobnosti. Pritom prevladavaju frazemi u čijoj je pozadinskoj slici letenje tromih i sporih životinja iz reda krupne stoke, koje po prirodi stvari ne mogu letjeti. Tako u engleskome i njemačkome lete svinje (*when pigs fly*; *wenn Schweine fliegen könnten*), u španjolskome i finskome krave (*cuando las vacas vuelen*; *kun lehmät lentävät*), a u talijanskome magarci (*quando gli asini voleranno*). Posebno se izdvajaju frazemi u kojima se različitim životinjama pripisuju neke ljudske sposobnosti ili osobine. Tako u nizozemskome telad pleše na ledu, a sove propovijedaju (*als de kalveren op het ijs dansen*, *als de uilen preken*), u bugarskome bivoli i slavuji sviraju narodni puhači instrument kaval (*кога<то> засви́рят биво́лите с кавали*; *кога <то> засви́рят славе́ите с кавали*), u makedonskome svira riba/pastrva (*кога ќе засвири риба летница*), u njemačkome konji povraćaju (*man hat schon Pferde kotzen sehen*, *<und das direkt vor der Apotheke!>*), u rimskome dijalektu kokoši pišaju (*quanno pisceno le galline*), u ruskome rak zviždi na brijegu, a riba pjeva (*когда рак на горе свистнет <, а рыба запоет>*).

Značenje je svih navedenih frazema ‘nikad’ i uglavnom imaju strukturu vremenske surečenicе. Iako je uobičajeno mišljenje da su za animalističku frazeologiju specifična dva smjera preslikavanja: zoomorfizam – kad se ljudima pripisuju osobine životinja



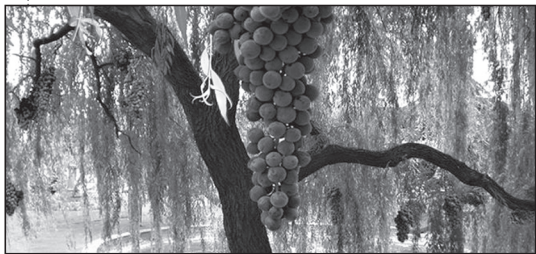
(*debeo kao svinja, nijem kao riba*) i antropomorfizam – kad se životinjama pripisuju osobine čovjeka (*ponosan kao paun, ljubomoran kao pas*), iz navedenih primjera animalističkih frazema može se zaključiti da osim antropomorfizma postoje i drugi smjerovi preslikavanja. Jedan se odnosi na pridavanje nekih životinjskih osobina životinjama koje ih po svojoj prirodi nemaju, pa tako u francuske kokošima rastu zubi (*quand les poules auront des dents*), u španjolske žabama rastu dlake (*cuando las ranas críen pelo*), dok u bugarske konju rastu rogovi (*кога<то> на коня израснат (пораснат) рогове; кога<то> пусне конянт рога*). Drugi se odnosi na pridavanje životinjama značajka koje imaju biljke. Tako je u letonske zabilježen frazem *kad pūcei aste ziedēs* (doslovno: kad sovi rep procvjeta), u kojemu se zoosomatizmu pripisuju svojstva biljnoga svijeta.

Kad na vrbi rodi...

Iako u hrvatske jeziku, kao i ostalim slavenskim jezicima, nije prisutan motiv letećih svinja, krava ili magaraca, prisutna je slika penjanja svinje na drvo, koja je motivirala dijalektne frazeme *kad se guda uspenje na drvo, kad se guda uspenje na dub* i *kad se prase popenje na vrbu*, koji objedinjuju zoonimne i fitonimne sastavnice. Međutim, i u bugarske svinja se penje na krušku (*кога се покачи свиня с жълти чехли на круша*), dok se u turske na topolu penje – ni više ni manje nego riba (*balık ağaca/kavağa çikınca*).

U slavenskim jezicima produktivniji su na adinatonu zasnovani frazemi s fitonimnim sastavnicama koji u pozadinskoj slici imaju drvo koje rađa sebi nesvojstvenim plodom, tj. plodom koji na tome drvu ne raste. Najčešći je hrvatski fitonimni frazem zasnovan na adinatonu frazem *kad na vrbi rodi grožđe* i možemo ga promatrati s pomoću frazeomodela strukture vremenske surečenice s dvjema fitonimnim sastavnicama, kojemu nalazimo potpune istovrijednice i u drugim južnoslavenskim jezicima (bugarski *кога<то>*

върба<та> роди грозде, makedonski *кога врба ќе роди грозје* i srpski *kad na vrbi rodi grožđe*). Zanimljivo je da taj frazem ne nalazimo u slovenske, dok u bugarske vrba osim grožđa rađa i kruške (*кога върба роди круши*). Isti se model na južnoslavenskome prostoru pojavljuje i s drugim fitonimnim sastavnicama, pa tako u makedonske i bugarske vrba rađa drijenke (*кога врба ќе роди дренки; кога<то>*



върба<та> роди дренки), a u srpske jabuke (*kad vrba jabukama rodi*). Osim vrbe u primarnoj fitonimnoj poziciji možemo pronaći javor, lozu i grab, pa tako u hrvatske, makedonske i srpske javor rađa jabuke (*kad javor jabukama rodi, кога јавор ќе роди јаболка, кад јавор јабуката роди*), a u makedonske loza rađa dinje (*кога лозјето ќе роди дињи*), a grab šljive (*кога габерот ќе роди сливи*). Djelomične istovrijednice

prisutne su i na širem slavenskom prostoru, npr. u češkome (*až porostou jablka na dubě*) i poljskome (*jak gruszkki na wierzbie urosną*).

U većini navedenih frazema dominira fitonimna sastavnica *vrba*, a to stablo u slavenskome folkloru ima status prokletoga drveta. U hrvatskome nalazimo i druge frazeme sa sastavnicom *vrba* koji se ne uklapaju u navedeni frazeomodel, a također izražavaju nešto što se ne može ostvariti. Takav je arhaični glagolski frazem *čekati kruške na vrbi*, koji je zabilježio Josip Matešić u frazeološkome rječniku iz 1982. godine, značenja 'čekati nešto što se ne može ostvariti' i imenički frazem *na vrbi svirala*, koji označuje ono što se neće ostvariti ili je vrlo nesigurno, nedostižno ili nedohvatljivo.

Na adinatonu zasnovan frazem *kad na vrbi rodi grožđe* često se pojavljuje u razgovornome stilu te u novinskim tekstovima kao dio rečenice ili kao replika ironičnoga prizvuka. U usmenoj i pismenoj komunikaciji nailazimo na njegovu inačicu *kad na vrbi zasvrbi*, pri čemu je rima utjecala na njegovu ekspresivnost te je postao dijelom općega frazemskoga fonda i zabilježen je u frazeološkim rječnicima. Rasprostranjenost i općepoznatost toga frazema uvjetovala je i poigravanje s postojećim frazeomodelom, te postoji i niz prigodnih inačica fitonimnoga karaktera ili onih koji su uvjetovani sadržajem usmene ili pisane komunikacije, a upućuju na kreativnost i duhovitost njihova tvorca: *kad na vrbi rode mandarine, kad na vrbi rode breskve, kad na vrbi rodi ananas, kad na vrbi rode jagode, kad na vrbi rodi kruška, kad na vrbi rode banane, kad na vrbi rode šljive, kad na vrbi rode tikve, kad na vrbi rode maline, kad na vrbi izraste nosorog, kad na vrbi rodi metak, kad na vrbi rode šrafčigeri, kad na vrbi rode jaja, kad na vrbi rode VIP bonovi, kad na vrbi rode mercedesi, kad na vrbi rode vešmašine...* Također, u *Hrvatskome mrežnom korpusu (hrWaC-u)* nailazimo i na potvrdu frazema *kad na vrbi rodi svirala*, koji je vjerojatno nastao sjedinjenjem frazema *kad na vrbi rodi grožđe* i *<to su> na vrbi svirala*.

U poigravanju s rimom nastao je i frazem *kad na hrastu naranče izrastu*, koji se na prvi pogled može činiti prigodnicom (okazionalizmom) unutar postojećega frazeomodela, međutim zabilježen je i u inačicama *kad na hrastu naranča rodi* i *kad na hrastu bude naranča rodila*. S njegovim se nastankom povezuje zanimljiva priča (usp. Ana Vasung. Frazemi sa značenjem

'nikada' u bugarskom, hrvatskom, makedonskom i srpskom jeziku. *Filološke studije* 9/1. 167–178). Prema zapisima s početka 20. stoljeća u istarskome selu Livade pod talijanskom upravom nije bilo škole, a u obližnjemu Oprtlju postojala je samo talijanska škola. Ubrzo su Talijani otvorili talijansku školu u Livadama, pa su i hrvatski sumještani željeli imati svoju školu. Međutim, Talijani su pokušali spriječiti otvaranje hrvatske škole



te su se podrugivali da će Hrvati imati svoju školu kad na hrastu naranča rodi. Hrvati su 1901. uspjeli u svojem pothvatu i otvorili hrvatsku školu. Za otvorenje u školskome su dvorištu na hrastove grane svezali na stotine naranča, a okupljeni je narod ispjevao stihove o narančama na hrastu: „Na hrastu je naranča rodila: oj narančo, narančo, srce moje. Livadska se škola otvorila: oj narančo, narančo, srce moje. // Talijanašom usta zatvorila: oj narančo, narančo, srce moje.” (*Niša sloga*, godina 32., broj 19., Pula, 5. 3. 1901., *Dopisi, Iz Livada*, str. 2) Poslije je motiv hrasta na kojemu raste naranče postao zaštitni znak škole u Livadama te je bio uklopljen i u školski grb, a na stotu je godišnjicu otvorenja škole postavljena ploča sa simboličnim prikazom okićenoga hrasta. Nakon 116 godina škola u Livadama na veliku je žalost zatvorena (i navodno prodana), hrasta koji je *rodio narančama* davno više nema, a Livade danas nose titulu svjetskoga središta tartufa, kojima su podignuli i spomenik. Međutim, frazem koji je pratio borbu Livadana za vlastitu školu i dalje živi.

ŠKOLSKI RJEČNIK

HRVATSKOGA JEZIKA

[O rječniku](#)

Rezultati pretraživanja za: vrba

vr̂ba

im. ž. (G vr̂bē; *mn.* N vr̂be, G vr̂bā) *bot. 1.* (*mn.*) porodica listopadnoga drveća ili gmlja nepravilnih krošanja s obješenim granama i tamnozelenim sjajnim listovima

2. pripadnica istoimene porodice [žalosna ~; crna ~] ♦ **kad na vrbi rodi grožđe** nikad; (to su) **na vrbi svirale** (to je) nedostižno (neostvarivo), (to je) sasvim nesigurna stvar